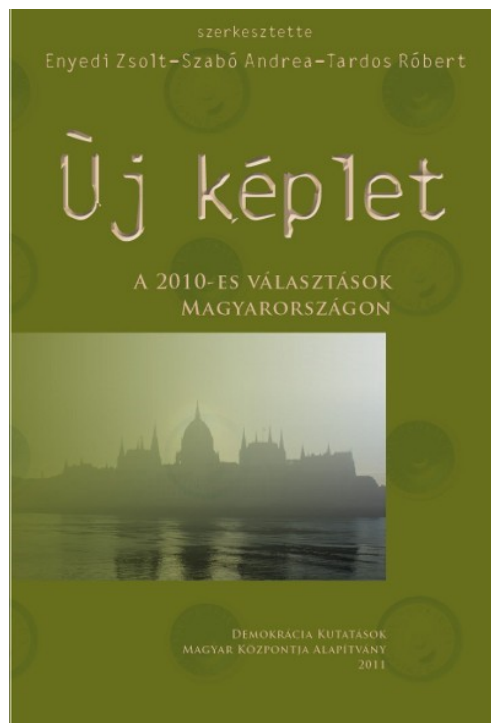

*Nick Sitter: A magyar pártrendszer 2010-ben: polarizáltabb,
kevésbé plurális*

Megjelent: Enyedi Zsolt, Szabó Andrea és Tardos Róbert (szerk.):
Új képlet. Választások Magyarországon, 2010. Budapest: Demokrácia
Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2011, 43-56. p.

Forrás: <http://www.valasztaskutatas.hu>

Nick Sitter

A MAGYAR PÁRTRENDSZER 2010-BEN POLARIZÁLT, DE KEVÉSSÉ PLURÁLIS

Ha összehasonlító szemszögből vizsgáljuk a 2010-es választást, nagy a kísértés, hogy felidézve Giovanni Sartori (1976) „polarizált pluralizmus” kifejezését, amit a hetvenes évek olasz pártrendszerének leírására alkalmazott, azt mondjuk, hogy a magyar pártpolitika polarizált, de kevésbé plurális. Meglepő módon, a két nagy párt által uralt pártrendszer és az erős többségi komponensű választási rendszer kombinációja nem centripetális, hanem centrifugális versenyt eredményezett. Sartori az olasz polarizált pluralizmust az arányos választási rendszerhez kapcsolta. Az összehasonlító politológusok többsége a többségi választási rendszert az átlagszavazóknak a Downs (1957) által leírt konvergenciájával összefüggésbe hozza. A 2010-es magyar választások azonban a kétpártrendszeren (vagy a kéttömbös rendszeren) belül zajló polarizálódás folytatódását jelezték (lásd Enyedi–Benoit tanulmányát ebben a kötetben). A választások három másik aspektusa is eltérést mutat a közép-európai országok fejleményeitől. Először is, a Fidesz–KDNP megszerezte a mandátumok több mint kétharmadát, így hatalmában áll átírni az alkotmányt. Másodsor, a posztkommunista Közép-Európa legstabilabb pártrendszere drámai változáson esett át. Két nagy hagyományokkal rendelkező kispárt zuhant a parlamenti küszöb alá és hullott szét, így az 1990-ben mandátumot szerzett pártok közül már csak kettő (amennyiben a KDNP-t önállóan tekintjük, akkor három) maradt állva. Harmadszor, a Jobbik a harmadik legnagyobb párttá vált, és mind a szavazatok, mind a mandátumok tekintetében szorosán az MSZP mögött végzett. A fenti fejlemények több kérdést is felvetnek, nem csupán a magyar pártpolitikával kapcsolatban, de a tekintetben is, hogy vajon illeszkednek-e ezek a fejlemények a tágabb európai mintába, és ha igen, milyen mértékben. Valószínűtlen körülmények együttállásának következményeiről, a magyar pártrendszer középtávú fejlődésének eredményéről, vagy az európai politika átfogó trendjéről beszélhetünk-e?

Ahhoz, hogy megválaszolhassuk ezeket a kérdéseket, ez a fejezet a 2010-es magyarországi „földrengésválasztás” eredetét és természetét vizsgálja. A Fidesz 2010. tavaszi hatalomra jutása a ravasz politikai stratégia, a gyenge vagy hitelüket veszített politikai ellenfelek és a politikai vagy gazdasági válságelemek kombinációja volt, ahogy az oly gyakran lenni szokott a nagyszabású választási változások esetén. A balközép koalíció nyolc évig volt kormányon, három különböző miniszterelnök alatt (bár az utolsó évben töb-

bé-kevésbé technokrata kormány működött), egy válságban lévő gazdaságot kormányozva. Az előző két választás olyan szoros volt, hogy a szavazófülkék bezárásáig nem lehetett megjósolni az eredményt. A fenti tényezők mindegyike megfigyelhető más európai országokban is, hol külön-külön, hol együttesen; a magyar történet azonban egyedi elemeket is tartalmazott. A legfontosabb ezek közül a pártpolitika polarizálódása volt. Bár a pártrendszer a kilencvenes és kétezres években figyelemre méltóan stabil volt, a rendszer stabilizálódási folyamata két, egymással egyre ellenségesebb tömböt hozott létre. Az 1998-as választásokra a korábbi háromblokkos versengést az MSZP és a Fidesz vezette tömbök rivalizálása váltotta fel. 2010-re a kéttömbös versengés kétpártira redukálódott a Fidesz és az MSZP között, és a szavazók növekvő szakadékot láttak a két párt között (lásd Enyedi–Benoit tanulmányát ebben a kötetben).

A jelen fejezet úgy elemzi a pártrendszer változását, hogy a pártokat stratégiai szereplőknek tekinti. E szemlélet szerint a politikai pártok (pontosabban azok vezetősége) többé-kevésbé racionális szereplők, akik egy sor, egymással nem mindig kompatibilis célt próbálnak elérni: szavazatok megszerzése, vezető beosztások elérése, politikai befolyás, vagy éppen a szervezet fennmaradása. Az alábbiakban vázolt állítás az, hogy a 2010-es választást a magyar pártrendszer stabilizálódásának legújabb fejleményeként lehet tekinteni, amennyiben konszolidálta a pártrendszer alapját képező MSZP–Fidesz-rivalizálást. A pártrendszer stabilizációjának részeként került sor a pártok számának csökkenésére, különösen a jobb oldalon (Fidesz–KDNP), ugyanakkor a fokozatos polarizálódás mintázata is kirajzolódott. A Fidesz kilencvenes évekbeli felemelkedésének a kulturális jobb felé tolódás, a jobboldal fősodrának konszolidációja és a szélsőjobb marginalizálása egyaránt része volt. A 2002-es vereséget követően a Fidesz választási stratégiája a politikai centrumba való visszatérés helyett a kormánnyal való erőteljes szembenállásra épült. Visszakerült a napirendre az antikommunizmus, valamint az oligarchákkal és a befejezetlen rendszerváltással kapcsolatos retorika, miközben ezek a kérdések a többi posztkommunista EU-tagállamban egyre kisebb szerepet kaptak. Ez a folyamat távolról sem volt szükségszerű, inkább esetleges pártstratégiai döntések sorozatáról beszélhetünk.

A fejezet további része három szakaszra tagolódik. Az első a 2010-es választás és a magyar pártrendszer alapvető jellemzőinek rövid áttekintése. A második szakasz a politikai pártok stratégiájának és stratégiai döntéseinek rövid elemzése a 2010 előtti két évtizedben, különösen a nem szocialista pártoknak a „jobboldal” uralmáért és meghatározásáért való versengésére vonatkoztatva. A harmadik, befejező szakasz visszatér a kiinduló kérdésekhez, és összehasonlító szempontból értékeli a 2010-es magyar pártrendszert.

A 2010-ES „FÖLDRENGÉSVÁLASZTÁS” ÖSSZEHASONLÍTÓ MEGKÖZELÍTÉSE

Az európai pártrendszerek összehasonlító irodalmában a „földrengésválasztás” kifejezést először az 1973. évi dániai választásokra alkalmazták széles körben, kisebb mértékben pedig az ugyanaz évi norvég választásokra. Ezen a választásokon új, populista adóellenes pártok nyertek teret, ami alapvetően megváltoztatta a pártversengés dinamikáját; emellett a posztmaterialista szocialista baloldali pártok is előretörték. Ez a címke jól illik a 2010-es magyar választásra is, mivel két új párt került be a parlamentbe, és ezek egyike sem illeszkedik a pártverseny kialakult mintázatába. Mindkettő proteszt-párt. A Jobbik jó ideje jelentéktelen szélsőjobboldali perempárt volt, ám a 2009-es európai parlamenti választásokon 3 mandátumot szerzett a szavazatok 14,8 százalékával, és ezzel erős nacionalista kihívóként jelent meg a Fidesz jobb oldalán. Az LMP a hitelét veszített politikai elit zöldalternatívájaként lépett fel, a társadalmi igazságosság és a részvételi politika iránti elkötelezettségre építve. Először a 2009-es EP-választásokon indult országosan, ahol a szavazatok 2,6 százalékával nem szerzett mandátumot. Mindkettő „antipárt” abban az értelemben, hogy elvetették a „párt” elnevezést, valamennyi meglévő pártot bírálták a korrupcióért, magukat pedig tiszta alternatívaként állították be. Miután a Fidesz–KDNP alaposan megverte az MSZP-t, az SZDSZ és az MDF a küszöb alá zuhant, és két új párt került be a parlamentbe, a 2010-es választást joggal nevezhetjük Magyarország „földrengésválasztásának”.

1. TÁBLÁZAT

A listás szavazatok és a 386 mandátum százalékos megoszlása

Párt	1990		1994		1998		2002		2006		2010	
	szava- zat	man- dátum	szava- zat	man- dátum	szava- zat	man- dátum	szava- zat	man- dátum	szava- zat	man- dátum	szava- zat	man- dátum
MSZP	10,9	8,5	33,0	54,1	32,9	34,7	42,1	46,1	43,0	49,2	19,3	15,3
SZDSZ	21,4	23,8	19,7	17,9	7,6	6,2	5,6	5,2	6,5	5,2	-	-
Fidesz	8,9	5,4	7,0	5,2	29,5	38,3	41,1	42,5	42,0	42,2	52,7	68,1
KDNP	6,5	5,4	7,0	5,7	2,3*	0,0*	3,9*	0,0*	*	*	*	*
MDF	24,7	42,7	11,7	9,8	2,8	4,4	**	6,2	5,0	2,8	2,7	0,0
FKGP	11,8	11,1	8,8	6,7	13,2	12,4	0,8	0,0	0,0	0,0	-	-
MIÉP	-	-	1,6	0,0	5,5	3,6	4,4	0,0	2,2	0,0	-	-
Jobbik	-	-	-	-	-	-	-	-	***	0,0	16,7	12,8
LMP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7,5	4,1
Egyéb és függetlenek	15,8	2,8	11,2	0,6	6,3	0,3	2,1	0,0	1,1	0,3	1,1	0,3

* A KDNP 1997-ben két részre szakadt, egyik csoportja a Fidesz színeiben szerzett néhány mandátumot 1998-ban és 2002-ben, majd, visszaszerezve a KDNP nevet, közös listán indult a Fideszsel 2006-ban és 2010-ben.

** Az MDF 2002-ben a Fideszsel közös listán indult, és 24 mandátumot szerzett.

*** A Jobbik 2006-ban a MIÉP-pel közösen indult a Harmadik Út szövetségben.

A 2010-es választás leginkább figyelemre méltó és egyben a legszélesebb körben megjósolt aspektusa a Fidesz elsőprő győzelme volt. 2002-ben, az MDF-fel és az FKGP-vel közösen kormányzott négy év után a Fidesz közel került ahhoz, hogy az első újraválasztott kormánypárt legyen Magyarországon. 2006-os vereségük meglepetés volt, az eredmények a régióban tapasztalt *inkumbenshátránynak* is ellentmondtak. 2010-re a közvélemény-kutatások alapján egyértelművé vált, hogy a Fidesz–KDNP nem csupán megnyeri a választásokat, hanem abszolút többséget szerez, és megszerzi a mandátumok kétharmadát. A szocialisták veresége ugyanennek az éremnek a másik oldala. A kilencvenes éve közepe óta mindkét párt módosította profilját, és a politikai spektrum adott oldalán mindketten domináns pozícióba kerültek. A mintázat leginkább szembetűnő sajátossága az, hogy az MSZP egy sor kérdésben piacpártibb álláspontot foglalt el, mint „jobbközép” riválisa. A Fidesz választási kampányai, különösen a 2006-os és 2010-es kampányok, a szabadpiaci konzervativizmus helyett egyre inkább populistának hatottak. Ez azonban aligha egyedülálló a posztkommunista Európában: Szlovákia és Lengyelország bőséges példát szolgáltatott olyan pártokra, amelyek névleg jobboldaliak, ám amelyek programja távol áll a szabadpiactól. Az olasz vagy norvég politikával összevetve is hasonló minta rajzolódik ki: a Fidesz 2006-ban és 2010-ben politikailag és választási stratégiáját tekintve is jóval közelebb volt Silvio Berlusconi Forza Italia/Popolo della Libertà pártjához vagy a norvég Haladás Párt-hoz, mint a hagyományos olasz kereszténydemokratákhoz (a német CDU-ról nem is beszélve) vagy a norvég konzervatívokhoz.

A gazdaságpolitika alakulása és a választási rendszer többségi elemei, amelyek az 1990-es, 1994-es, 1998-as és 2010-es választások győzteseit a megszerzett szavazatok arányát messze felülmúló mértékben jutalmazták mandátumokkal (*1. táblázat*), segítenek a két fő párt versengését megérteni. Az MSZP–SZDSZ-kormány által 1994 és 1998 között bevezetett gazdasági reformok fényében nem volt meglepő 1998-as választási vereségük. 2002-re mind a Fidesz, mind az MSZP megtanulta a leckét. A Fidesz kevésbé ellentmondásos gazdaságpolitikájának köszönhetően 2002-ben kevés híján kormányon maradt. Amikor az MSZP–SZDSZ-koalíció ismét hatalomra jutott, a következetes és ésszerű gazdaságpolitika másodlagos szemponttá vált az újraválasztás mögött. A koalíció ennek következtében 2006-ban is megnyerte a választásokat. Közismerten balul sült el Gyurcsány Ferenc kísérlete ennek a politikának a megváltoztatására, amikor az önkormányzati választásokat megelőzően, szocialista képviselők előtt arról beszélt, hogy a gazdaság állapota sokkal rosszabb, mint azt a párt beismerte (és így Gyurcsány voltaképpen hazudott a kampány során).

Ha van tanulsága az 1990 óta eltelt időszaknak a magyar politikában, az a szigorú gazdaságpolitika folytatásának nehézsége a „győztes mindent visz” elvére épülő választási rendszer kontextusában. A rendszerváltást elkerülhetetlenül követő gazdasági „könnyek völgyét” tekintve nem meglepő, hogy a

kilencvenes években a posztkommunista országokban erőteljes kormányváltó tendenciák rajzolódtak ki a választásokon. Magyarországon azonban a kétezres évekre is áthúzódott ez a tendencia és a választási rendszer többségi elemeinek köszönhetően sokkal jobban felerősödött, mint egy arányos képviselői rendszer esetében történt volna.

A 2010-es választás második „földrengés” aspektusa az SZDSZ és az MDF eltűnése volt. Ez ugyan aligha volt meglepő annak fényében, hogy már 2006-ban mindkét párt veszélyesen közel került a parlamenti küszöbhez, és mindkettő gyengén szerepelt a választást megelőző bő egy évben végzett közvélemény-kutatásokon, mégis a magyar pártrendszer két nagy múltú résztvevőjéről van szó. A két párt sorsa nem egyedi eset Európában: egy sor nyugat-európai koalíciós partner járt az SZDSZ-hez hasonlóan, míg az MDF bukása jól tükrözte a liberális szabadpiaci konzervatívok és a populista jobboldal harcának dinamikáját Közép-Európában (és talán az EU egészében). Az SZDSZ története csaknem tökéletesen illusztrálja a „kormányzási elfáradás” (government-fatigue) jelenségét, valamint a koalíciós kormányzás során a kis pártokra leselkedő veszélyeket. Kaare Strøm (1990) a kisebbségi kormányzással kapcsolatos teóriáját arra az évrre építette, hogy a kis pártok jobban járnak, ha kívülről támogatnak egy kisebbségi kormányt politikai koncesszióért cserébe, mint ha csatlakoznak egy többségi koalícióhoz, és osztozniuk kell a felelősségben olyan döntésekért, amelyekre nincs befolyásuk. Az SZDSZ 2009-re három ilyen koalícióban vett részt az MSZP-vel, és ezek egyike sem segítette a párt sorsának jobbra fordításában. Az MDF kétezres évekbeli sorsában számos szabadpiaci liberális párt osztozott a korábbi kommunista országokban. Ahogy a Fidesz a kulturális jobb felé tolódott, az MDF a kétezres évek közepén – gyakorlatilag a Fideszt átugorva – középre helyezkedett. Dávid Ibolya a szabadpiaci liberális irányba vitte el a pártot, különösen a 2002-es választási vereség után, bár eközben veszített támogatottságából. Munkája jutalmául az MDF 2006-ban átlépte az 5 százalékos küszöböt. 2010-ben azonban, amikor nem csupán az MSZP, de a Bajnai-kormány gazdasági reformjai és válságintézkedései is népszerűtlenné váltak, ez aligha lehetett nyerő stratégia.

Külső szemlélők, különösen az európai sajtó számára azonban a 2010-es magyarországi választások legnagyobb meglepetése az volt, hogy egy egyenruhás mozgalomhoz köthető szélsőjobb párt a szavazatok 16,7 százalékát megszerezve Magyarország harmadik legnagyobb pártja lett. A Jobbik választási sikere bármiféle magyarázatának tartalmaznia kell a szélsőjobb gyors előretörésének szokásos tényezőit: kiábrándult szavazók, hiteletet veszített pártok, a politikai elit elleni tiltakozás, gazdasági recesszió vagy munkanélküliség, kulturális protekcionizmus a globalizáció, bevándorlás vagy az etnikai kisebbségek ellenében, és egy populista szervezet, amely mindebből hasznot húz (Taggart 1995, Norris 2005). Magyarország esetében az elitellenes hangulatot fokozta a korrupció (ami minden parlamenti pártot

érintett), a globális gazdasági válság (ami elmélyítette a recessziót), a magas munkanélküliség az ország északkeleti régiójában és a Jobbik retorikája, amely a kormánypártokkal, a nemzetközi tőkével és a roma kisebbséggel hozta kapcsolatba a bűnözést. Csak fokozta a helyzetet a Gyurcsány-beszéd kiszivárogtatása és a kormány és ellenzék közötti szélsőséges politikai polarizáció a 2006-os választást követően. A Jobbik térnyerésének hátterében nem csupán a hitelét veszített kormány áll, hanem egy olyan fő ellenzéki párt is, amely az ellenzékiesség rendes parlamenti csatornáin messze túlmenő eszközöket alkalmazott, mint amilyen a választási eredmények legitimitásának megkérdőjelezése, utcai tüntetések szervezése vagy a miniszterelnök parlamenti beszédeinek bojkottálása volt.

A másik újonnan bekerült párt, az LMP, európai mércével mérve jóval szokványosabb. Mint Európa számos zöldpártja, az LMP is környezetvédő civilszervezetek hálózatára épül, amely hálózat mind kulturális, mind társadalmi-gazdasági értelemben felöleli a bal–jobb spektrum jelentős részét. A Jobbikhoz hasonlóan az LMP is meglovagolta az elitellenes hangulatot, valamint a globalizáció- és kapitalizmusellenes trendeket, és a fiatal szavazók (különösen az első szavazók) körében aránytalanul magas támogatottságot ért el; mindezt azonban a Jobbikéval homlokegyenest ellenkező ideológiával. A legtöbb nyugat-európai zöldpárt kezdeti stratégiájára emlékeztetett, ahogy az LMP a Fidesztől és az MSZP-től egyaránt igyekezett távol tartani magát, elkötelezte magát az alulról jövő, részvételi politizálás mellett, a környezetet és a toleranciát állította a középpontba, és elvetette a kialakult politikai intézményrendszert, a kliensrendszert és a korrupciót. 2010 végére is nyitott kérdés maradt, hogyan pozicionálja magát az LMP a magyar parlamenti politikában, és mi lesz a párt jövője.

PÁRTSTRATÉGIA, PÁRTVERSENY ÉS A PÁRTRENDSZER POLARIZÁCIÓJA

Jelen fejezet központi felvetése, hogy a 2010-es választáshoz vezető politikai fejlemények a magyar pártrendszer stabilizációs folyamatának részét képezik, és ezt a folyamatot nagyobb mértékben befolyásolták a politikai pártok stratégiai döntései, mint az alapvető társadalmi struktúrák vagy törésvonalak. Nem áll szándékomban feleleveníteni Offe és társai *tabula rasa* elméletét, miszerint a posztkommunista társadalmat „az államszocializmus exklienseinek atomizált és lefejezett tömegei” alkották (1998, 25). A társadalmi törésvonalak és az ideológiák jelentős szerepet játszanak a pártpolitika alakításában (lásd például Angelusz és Tardos tanulmányát a jelen kötetben). Csak arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a pártstratégiák különösen nagy mértékben befolyásolták a közép-európai pártrendszerek kontúrjait. A XX. századi Európán végigtekintve alig vagy egyáltalán nem találunk hasonló esetet, ahol a politikai játszma résztvevői ennyire szabadon dolgozhat-

ták ki az új intézményi kereteket, és kísérletezhettek különböző versenystratégiákkal, még ha mindezt korlátozták is valamelyest a választási szabályok, a szavazók irányultsága és a pártok szervezeti erőforrásai. Magyarországon a többi európai posztkommunista országhoz hasonlóan sok párt sokféle, igen eltérő stratégiát alkalmazott. Ezek közül hosszú távon csupán néhány bizonyult sikeresnek. A kulcs a pártstratégia.

A pártstratégiát úgy definiálhatjuk, mint a célok és azok megvalósítása közötti kapcsolatot. A pártpolitikával foglalkozó klasszikus szakirodalomban egy politikai párt fő céljai a szavazatok és tisztségek megszerzése (Downs 1957, Riker 1962). A későbbi irodalom beemelte a modellbe a közpolitikai célokat is, amelyek a koalíciós játszmákra és a szavazatok megszerzésére is befolyással bírnak (de Swaan 1973, Budge–Laver 1986, Dunleavy 1991). A negyedik célnak a belső pártirányítás és a szervezet túlélése tekinthető, ami a párt identitásának magvát képezi (Panebianco 1988). A legfőbb probléma az, hogy ha egy párt maximálisan a fenti célok egyikére koncentrál, a többit éppen hogy csak kielégíti, sőt olykor teljesen feláldozza. Ebben rejlik a pártstratégia dilemmája (Strøm 1990, Müller–Strøm 1999). A nyugat-európai pártok túlnyomó része az alábbi három stratégia egyikét követte története során. Az első a pártszervezés gyűjtő- és kartellmodelljeihez kapcsolódik, és magában foglalja a bal–jobb dimenzió meghatározására való törekvést; a második az érdekképviselőre, a harmadik a pártrendszer szélén megjelenő protesztérzésre alapozódik (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT

Három pártstratégia

	Gyűjtő: a bal–jobb definiálása	Érdek: a bal–jobb átívelő	Proteszt: verseny a széleken
–1880	Elitpárt		
1880–	Tömegpárt		
1919–		Érdekpárt	Rendszerellenes párt
1945–	Gyűjtőpárt		
1970–	Kartellpárt	„Single issue” párt	Újpopulista és protesztpárt

A három stratégia más-más választ ad a különböző célok prioritizálásának és egyensúlyozásának stratégiai dilemmájára, és szorosan kapcsolódnak a pártszerveződés szakirodalmához (illetve abból vezethetőek le).

1. A fősodor pártjai egymással versenyeznek, és gyakorlatilag meghatározzák a bal és jobb oldalt. Kirchheimer (1966) és Katz–Mair (1995) dinamikus modelljei értelmében a legtöbb párt a szavazatok és tisztsé-

gek megszerzése érdekében alkalmazkodik és fejlődik, így elit- vagy tömegpártból gyűjtő- vagy kartellpárttá alakul.

2. Számos párt elvetette ezt a stratégiát, és helyette az érdekképviseletre, egy-egy társadalmi csoportra és/vagy egy adott politikai kérdésre összpontosított (ezek gyakran kapcsolódnak a párt eredetéhez vagy identitásához). Ahol a bal–jobb konfliktus gyengébb, ezek a pártok gyakran a pártrendszer közepe felé helyezkednek el (Rokkan–Urwin 1983).
3. A két háború között egyes pártok elvetették a liberális demokráciát, és a kommunista, illetve fasiszta szélsőségbe tolódtak. Háború utáni utódaik vagy korszerűsödtek, vagy kiszorították őket az adott szélről a balos szocialista, illetve az újpopulista pártok (Taggart 1995). Számos párt a fenti stratégiák keveredését képviseli, mások pedig átalakulnak egyik típusból valamelyik másikba. A posztkommunista Magyarországon más közép-európai országokhoz hasonlóan a legtöbb stratégiát megkísérelte valamelyik politikai párt, miközben a főbb szereplők igyekeztek meghatározni a politikai verseny bal–jobb dimenzióját, és megpróbálták domináns pozíciót kialakítani a két oldal valamelyikén. A piacpárti liberális és populista pártok között a jobboldaliság meghatározásáért dúló vetélkedés Lengyelországban nem eredményezett egyértelmű győztest. Csehországban a piacpárti liberálisok, Magyarországon a jobboldali populisták javára dőlt el a harc. Az érdekképviseleti stratégiával számos párt megpróbálkozott mindhárom országban, de nem értek el sokkal jobb eredményeket, mint az FKGP vagy a KDNP Magyarországon. Végül pedig, meglepő módon, a Jobbik 2009-es áttöréséig a szélsőjobboldali pártok meglehetősen sikertelenek voltak Közép-Európában.

A magyar pártrendszer fejlődése az 1989 utáni első évtizedben nem csupán a bal- és jobboldal jelentésének eldöntéséről szólt, hanem arról is, mely pártok határozzák meg a két oldalt a gyakorlatban. Lengyelországhoz hasonlóan a politikai spektrum bal oldalán itt is viszonylag egyértelmű volt a kérdés. Az MSZP-nek nem akadt kihívója, így a párt csaknem középre pozicionálva magát megnyerte az 1994-es választást. Az SZDSZ-szel kötött koalíció olyan taktikai húzásként fogható fel, melynek célja egyfelől a kormánypolitika legitimizálása volt, másfelől pedig az MSZP jobbszárnya helyesen ismerte fel, hogy a szövetség révén leszerelhetik saját balszárnyukat. A kisebbik párt koalíciós hajlandósága jól tükrözte az SZDSZ és a Fidesz 1993-ban megkezdődött eltávolodását (ez a Fideszen belüli 1993-as hatalmi harcokhoz köthető, amikor Orbán frakciója győzedelmeskedett). A liberális pártok 1994-es kiábrándító szereplése megnyitotta az utat a balközép koalíció előtt, és a konfliktusos közös kormányzás ellenére az MSZP és az SZDSZ a folytatódó koalíció platformjáról vágott neki az 1998-as választásnak. Ezzel konszolidálódott a balközép szövetség, és helyére került

Magyarország „polarizált nem pluralista” rendszerének első eleme: egy olyan balközép tömb kialakulása, amely EU-, piacpártibb és a külföldi tőkéhez pozitívabban viszonyuló volt, mint jobbközép vetélytársai. Mindehhez azonban szükség volt az MSZP döntésére, hogy az abszolút többség önerőből történt megszerzése után koalíciót ajánljon; a Fidesz és az SZDSZ előző évi vezetőségi és politikai döntéseire; és az MSZP-n belüli jobbszárny erejére.

A jobboldal meghatározására és uralmára irányuló harc ugyanakkor jóval kevésbé kiszámítható mederben folyt. Az 1990-es választás a kereszténynemzeti jobboldal győelmét hozta piacorientáltabb és kozmopolita liberális riválisai felett. Két stratégiai döntéshalmaz alakította olyan irányba a magyar jobbközép fejlődését, ami 1990-ben még elképzelhetetlennek tűnt volna. Az első a kilencvenes választás három győztesének belső szakadása volt, miután mindhárom párt máshogy reagált az 1994-es vereségre. A második a Fidesz előretörése, amely párt a kilencvenes évek közepén betöltötte a három keresztény-nemzeti párt által hagyott űrt, és mindháromból magába olvasztott bizonyos elemeket. Az MDF, a KDNP és az FKGP fokozatosan és több lépcsőben széthullott, és mindegyik pártból távoztak képviselők a Fideszhez. A KDNP hivatalosan 1997-ben szakadt két részre. Hét képviselőjüket 1998-ban, amikor a két frakció egyike a Fidesszel közösen indult, választották újra (a párt maradéka sem 1998-ban, sem 2002-ben nem szerzett mandátumot, a KDNP végül a Fidesz keretein belül egyesült újra). A Fidesz az FKGP-ből és az MDF-ből kivált csoportokat is beolvasztotta: 2002-ben 11 volt kiscgazda képviselőt választottak újra a Fidesz színeiben, míg 2006-ban 11 korábbi MDF-es képviselő jutott így mandátumhoz. Bár a magyar jobbközép története a kilencvenes és kétezres években nagyrészt az Orbán vezette Fidesz sikertörténete, a három keresztény-nemzeti pártot kísérő konfliktusok szintén a történet részei. Mindeközben a lengyel jobbközép megosztott maradt a stratégiát illetően, és a cseh jobbközép Václav Klaus vezetésével piacorientált, Margaret Thatcherre hivatkozó stratégiát követ. A Fidesz stratégiája leginkább Silvio Berlusconiéra emlékeztet. A csehekkel és lengyelekkel (valamint az olaszokkal) való összevetés azt jelzi, hogy stratégiai döntések és nem a posztkommunista versengés alapstruktúrája állt a fejlemények mögött.

A magyarországi politikai tér beszűkülése nagyjából 2006-ig egyben a szélsőjobb marginalizálásával is járt, mivel a Fidesz a politikai jobboldal nagy részét lefedte. A magyar szélsőjobb 1993-ban jelent meg önálló politikai erőként, amikor az MDF-en belüli feszültségek Csurka István kizárásához és a MIÉP megalakulásához vezettek. Bár a MIÉP 1998-ban bekerült a parlamentbe, 2002-ben ez már nem sikerült (bár ennek oka a magasabb részvételi arány volt, nem pedig a megszerzett szavazatok számának csökkenése; Enyedi 2006). A párt hanyatlásának fontos okai voltak a gyenge szervezet és a kis létszámú, idős tagság, ám valószínű, hogy a Fidesz jobbratolódása is szerepet játszott a MIÉP kiszorulásában. Ezzel szemben a jobboldalon

felbukkanó következő alakulat, a Jobbik hamarosan sokkal jobban szervezett párttá fejlődött. A Fidesz jobbközép reorientációja, a kormány népszerűtlensége és a „cigánybűnözéssel” kapcsolatos egyre élénkebb társadalmi vita 2006 végétől teret és lehetőséget nyitott a Jobbik előtt. A párt romaellenes retorikája kiegészült a hagyományos nacionalista témakörrel, a határon túli magyar kisebbségek helyzetével. A Jobbik 2009 végén harmadik helyen végzett az európai parlamenti választáson, és az olasz Fiamma Tricolore, a svéd Nemzeti Demokrata Párt és a belga Nemzeti Front társaságában megalapította az Európai Nemzeti Mozgalmak Szövetségét. Ez egyben jól mutatja, mely pártok feleltethetőek meg a Jobbiknak Európában.

A magyar pártrendszer tehát átszerveződött 1994 és 2006 között: három helyett két tömbre tagolódott, és hat pártól négyre zsugorodott. Más poszt-kommunista országokhoz hasonlóan a pártrendszer fejlődése jelentős mértékű kísérletezéssel járt, melynek során számos stratégiát és ideológiát alkalmaztak és teszteltek. A baloldalon az MSZP centrista politikára és gazdasági reformokra épülő stratégiája, valamint az SZDSZ-szel kötött koalíciója gyakorlatilag lezárta a teret bármilyen szociáldemokrata kihívóval szemben. Nyitva hagyta ugyanakkor a lehetőséget egy jobboldali, részben a kormány gazdaságpolitikájának kritikájára építő populista kihívó előtt. A jobb oldalon többféle stratégiát teszteltek: újraélesztették a kommunista korszak előtti rétegpártokat (KDNP, FKGP); átmenetileg sikeresnek bizonyult egy újpopulista gyűjtőpárt (az MDF 1990-ben); sőt parlamentbe jutott egy klasszikus szélsőjobb párt (a MIÉP 1998-ban), mielőtt a Fidesz újpopulista gyűjtőpárti stratégiája végül 1998-ban meghozta eredményét. Az MDF és az SZDSZ statisztaszerepben találta magát: kisebbik koalíciós partnerként választhattak, hogy egyedül próbálkoznak, és ezzel azt kockáztatják, hogy a nagyobb és életképesebb pártok elszívják szavazóikat, vagy bent maradnak a koalícióban, és viselik a nagyobb partner politizálásának következményeit. Mindkét párt olyan gazdaságpolitikát választott, amely partnerénél piacpártibb volt, és mindkettőben éles viták zajlottak a pártstratégiával kapcsolatban, ami hozzájárult 2009-es, illetve 2010-es bukásukhoz.

1998 után a Fidesz és az MSZP egymást tekintették legnagyobb riválisuknak. A Katz és Mair által tárgyalt kartellpártoktól eltérően azonban ez a két párt alig talált közös nevezőt, és nem jutottak olyan egyezségekre, hogy a kormánypárt megosztja a választási győzelem gyümölcseit legyőzött ellenfelével. Mindkettő levonta a tanulságot az MSZP az évi vereségéből: a gazdasági reformok és a megszorító intézkedések valószínűtlenné teszik az újrválasztást. Egymással folytatott küzdelmük középpontjában nem a gazdaságpolitika, hanem az értékek, kompetencia és korrupció állt. Ezzel megkezdődött Magyarország polarizált kétpárti versenyének évtizede.

A MAGYAR PÁRTRENDSZER 2010-BEN: POLARIZÁLT ÉS BIPOLÁRIS, DE STABIL?

2010-ben a magyar pártverseny legfőbb jellemzője az MSZP és a Fidesz egyre inkább polarizált versengése volt. A 2002-es választás elkeseredett küzdelmei során a legnagyobb ellenzéki párt (az MSZP) inkompetenciával, korrupcióval, hatalmi visszaélésekkel és a demokratikus konszolidálódás rombolásával vádolta a legnagyobb kormánypártot (Fidesz); négy évvel később megcserélődtek a szerepek. A 2010-es kampány csaknem ugyanennyire polarizált volt. Miközben nyilvánvalóak a párhuzamok egyes nyugat-európai esetekkel (aligha Orbán pártja volt az első, amely utánozta Berlusconi futballszurkolói rigmusokban gyökerező *Forza Italia!* szlogenjét), a magyar pártpolitika egyértelműen szélsőséges eset Európán belül a két legnagyobb párt közötti polarizáció mértéke tekintetében. A Fidesz nem adta jelét, hogy a választást követően centristább stratégiára váltana, és ugyanez elmondható az MSZP-ről is. A nyilvánvaló kérdés az, hogy vajon az MSZP megfelelő pozícióban lesz-e ahhoz, hogy saját hasznára fordítsa, ha és amikor a Fidesz megtapasztalja az előbb-utóbb minden kormánypártot elérő kiábrándulást. Az MSZP jelentős népszerűtlenségét figyelembe véve vajon felléphet-e más párt, mint a Fidesz legnagyobb ellenlábas? A nyugat-európai történelem azt sejteti, hogy a nagy gyűjtőpártok általában visszatérnek a centrumba; intő jel lehet ugyanakkor a lengyel baloldal példája. Jelen állás szerint ugyanakkor az MSZP-nek nem látszik balközép alternatívája.

A második kérdőjel a Jobbik és az LMP jövőjével kapcsolatos. Nagy kérdés, hogy a Jobbik kimerítette-e már mozgósítási potenciálját a polarizált és delegitimizált politikai színtér jelentette közel ideális körülmények között, vagy el fogja tudni csábítani a Fidesz elégedetlen szavazóit. A fenti, pártstratégiára összpontosító fejtegetés kiemeli annak fontosságát is, hogy hogyan reagálnak a balközép és a jobbközép pártjai a szélsőjobbról érkező kihívóra. Egy közelmúltban készült tanulmány, amely azt vizsgálja, hogyan kezelték a hasonló kihívásokat a nyugat-európai pártok, arra a megállapításra jut, hogy az optimális stratégia a politikai irányelvek módosítása és a bal–jobb törésvonalon átívelő konszenzusépítés (Bale et al. 2010). A fentiekkel kombinálva mindez nem csupán azt sugallja, hogy a Jobbik térnyerése legalább részben a kétezres évek magyar pártversenyének tágabb polarizált kontextusán múlt (és így nem feltétlenül következik be hasonló más európai országokban), de azt is, hogy a Jobbik kilátásai nagymértékben függenek a Fidesz és az MSZP stratégiai döntéseitől. A szélesebb körű összehasonlító elemzés jóval kevesebbet árul el az LMP-vel kapcsolatban. A párt 2010 végén megosztottabb volt fő vetélytársainál. A Magyar Választáskutatási Program adatai szerint az LMP-sek bal–jobb önmeghatározása jobban szóródott, mint a többi párté. Az LMP-re tehát még sok munka vár rá, mielőtt a Fidesz egyértelmű és következetes alternatívája lehet. Azonban az intézményesülés folya-

mata, mely révén idővel a két nagy párt kihívója lehet, elkezdődött. A Jobbikhoz hasonlóan az LMP is egy tágabb európai jelenség példajaként fogható fel, de ha le lehet vonni valamilyen tanulságot a nyugat-európai tapasztalatokból, az alighanem a következő: a zöldpártok esetében elengedhetetlen, hogy valamely nagy párt lehetséges koalíciós partnereként pozicionálják magukat.

Röviden visszatérve a fejezet elején felvetett kérdéshez, vagyis hogy a 2010-es választás a valószínűtlen körülmények szokatlan eredménye, a magyar pártrendszer középtávú fejlődésének következménye vagy az európai politika átfogóbb trendjének része volt, válaszom az első két pontra helyezi a hangsúlyt. A 2010-es választás a rendkívüli körülmények (a „tökéletes vihar”) és a pártpolitikai verseny fokozatos polarizációjának együttes eredménye. A Fidesz–KDNP 2010-ben megszerzett abszolút többsége valószínűleg a választás sajátos körülményeit tükrözi: ezek a polarizált kéttöbbsős verseny, a gazdasági válság, a kormányváltó szavazatok szélsőségesen magas száma és a két nagy múltú kispárt stratégiai megosztottsága. Az természetesen már más kérdés, hogy a kormány képes lesz-e hatalmával élve saját szája íze szerint átírni a játékszabályokat (2010 végére mindenesetre nyilvánvalóvá vált, hogy legalábbis meg fogja próbálni). A Jobbik sikere hasonlóképpen legalább részben a körülményeknek, ezen belül nem utolsósorban a pártverseny polarizációjának köszönhető; az LMP pedig egyértelműen az SZDSZ 2009-es összeomlását, valamint a városi fiataloknak az MSZP-től és a Fidesztől való elfordulását használta ki. Annyi bizonyos, hogy eddig szinte semmilyen bizonyíték nem mutat arra, hogy a Jobbik sikere Európa-szerint hasonló fejleményeket vetítene előre. A Jobbik ugyan sikerrel lovagolta meg a szabadpiaci gazdaságpolitika, az európai integráció és a globalizáció elleni érzületet, de sikeréhez a jelek szerint ugyanúgy elengedhetetlen volt az a sajátosan polarizált közeg, ami a magyar politikát 2008 és 2010 között jellemezte. 2010 végére az MSZP–Fidesz szembenállás látszott az egyetlen stabil összetevőnek abban a magyar pártrendszerben, amely polarizált, ám nem igazán plurális.

IRODALOM

- Bakke, Elisabeth–Sitter, Nick 2005. Patterns of Stability: Party Competition and Strategy in Central Europe since 1989. *Party Politics*, 11. (2.), 243–263.
- Bale, Tim et al. 2011. If You Can't Beat Them, Join Them: Explaining Social Democratic Responses to the Challenges from the Populist Radical Right in Western Europe. *Political Studies*, 58. 410–426.
- Budge, Ian–Laver, Michael J. 1986. Office Seeking and Policy Pursuit in Coalition Theory. *Legislative Studies Quarterly*, 11. (4.), 485–506.
- de Swaan, Abram 1973. *Coalition Theories and Cabinet Formation*. Amsterdam, Elsevier.
- Downs, Anthony 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York, Harper & Row.
- Dunleavy, Patrick 1991. *Democracy, Bureaucracy and Public Choice: Economic Explanations in Political Science*. London, Harvester Wheatsheaf.
- Enyedi, Zsolt 2006. The survival of the Fittest: Party System Concentration in Hungary. In Jungerstam-Mulders, Susanne (szerk.). *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems*. Aldershot, Ashgate.
- Katz, Richard–Mair, Peter 1995. Changing Models of Party Organisation and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics*, 1. (1.), 5–28.
- Kirchheimer, Otto 1966. The Transformation of West European Party Systems. In LaPalombara, Joseph–Weiner, Myron (szerk.). *Political Parties and Political Development*. Princeton, Princeton University Press, 177–200.
- Müller, Wolfgang, C.–Strøm, Kaare 1999. Political Parties and Hard Choices, In Müller, Wolfgang C.–Strøm, Kaare (szerk.). *Policy, Office or Votes? How Parties in Western Europe Make Hard Decisions*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Norris, Pippa 2005. *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Offe, Klaus et al. 1998. *Institutional Design in Post-communist Societies: Rebuilding the Ship at Sea*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Panbianco, Angelo 1988. *Political Parties: Organisation and Power*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Riker, William 1962. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven, Yale University Press.
- Rokkan, Stein–Urwin, Derek 1983. *Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries*. London, Sage.
- Sartori, Giovanni 1976. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Strøm, Kaare 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Taggart, Paul 1995. New Populist Parties in Western Europe, *West European Politics*, 18. (1.), 34–51.